

UDC 343.2/7(497.11)“18”
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2697097G>
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
Примљен: 5. 11. 2025.
Прихваћен: 13. 11. 2025.

„ТУЧЕЊЕ” КАО НАРОЧИТА ЧИНОВНИЧКА КРИВИЦА У КНЕЖЕВИНИ И КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

БИЉАНА ГАВРИЛОВИЋ ГРБОВИЋ

Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет

Лицеја Кнежевине Србије 1

Крагујевац, Србија

bgavrilovic@jura.kg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-2311-2422>

САЖЕТАК: Право кажњавања је, према мишљењу Слободана Јовановића, код нас увек био симбол власти. У складу с тим, како на почетку уставобранитељског режима, полиција није имала право кажњавања, те је она била окарактерисана као немоћна. Ипак, на основу Полицијске уредбе од 1850. године полиција добија право да кажњава, тј. „добија штап у руке”. С једне стране имајући „одрешене руке”, а с друге, без оштрих казни за злоупотребу права кажњавања, полиција је постала склона да самовласно туче народ, „као волове”. Због тога, 1861. године, изменама и допунама Казнителног законика за Кнежевину Србију (Казнителный законикъ за Княжество Србию), законодавац издваја „тучење” као нарочиту чиновничку кривицу. Другим речима, законодавац је у §125 Казнителног законика прописао казну за оног чиновника, који буде „самовласно кога тукао или тући дао”. Међутим, израз „самовласно тукао или тући дао” био је по много питања споран, па је §125 био различито тумачен и примењиван у пракси. Према томе, расправе које су се водиле поводом §125 Казнителног законика, али и сам предмет нормирања, иницирају интересовање за истраживање.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: „тучење”; чиновници; полиција; кажњавање; расправа

УВОД

По окончању Другог српског устанка, кнез Милош је упоредо са потискивањем турске управе, постављао темеље српској држави, при чему

је за њега један од најважнијих задатака био да се „искорени хајдучија која је имала размере заразе”. Хајдучија је посебно била опасна за државу у стварању, па су „за искорењивање злочина биле неопходне драконске мере”. С тога, почетна тачка полицијског поступања за завођење реда, с обзиром на „сурове нарави”, било је сурово кажњавање: „ухвати ли се кав корели хајдук или јатак, он је ужасном смрћу испаштао своја недела: јер само физичке муке могле су да произведу ефекат на сурове нарави”. Штавише, јатаци су били кажњавани вешањем и то пред својом кућом, где би остајали „док сами трули не падну” [Павловић, 2023: 116]. Осим тога, оштре полицијске мере за одржавање реда биле су условљене и тиме што су села била прилично раштркана [Павловић, 1997: 212].

У почетку важења уставобранитељског режима, полиција је била веома слаба, јер је искључиво право кажњавања имао суд. Године 1850. доноси се Уредба на основу које полиција добија право да кажњава и то бојем. Али, своје право кажњавања, полиција је злоупотребљавала, пошто је она „углавном била нестручна, слабо организована” и „источњачки осiona” [Павловић, 2008: 464]. Следствено, услед непостојања законског јемства против полицијских злоупотреба, сељаци су били неретко тучени без икаквог правног основа.

Како би се стало на пут самовласном полицијском кажњавању, законодавац је шездесетих година 19. века „тучење” издвојио као „нарочиту чиновничку кривицу”. У ствари, приликом измена и допуна Криминалног (Казнителног) законика за Кнежевину Србију, 1861. године, законодавац је сматрао за потребно да се инкриминише случај када би „чиновник самовласно кога тукао или тући дао” [Јовановић, 1913: 3–4].

Издвајање „тучења” као нарочите чиновничке кривице, само по себи, отвара многа питања. Наиме, најпре се намеће питање који су све разлози навели законодавца да издвоји „тучење” као нарочиту чиновничку кривицу? Затим, у пракси је било спорно шта се подразумева под изразом „самовласно”, као и то шта се све може узети као „тучење”. Све у свему, различита тумачења и бројна питања у вези са применом §125 Казнителног законика за Кнежевину Србију, а нарочито вишеструко враћање правника на ово питање, учинило га је посебним предметом интересовања Правне историје.

ПОЛИЦИЈСКО „БАТИНАЊЕ” У ВРЕМЕ УСТАВОБРАНИТЕЉА

На основу Хатишерифа од 1838. године (тзв. Турског устава) врховна власт је била организована у складу са гледиштем да „чиовништву припада туторство над народом” [Јовановић, 1933: 53]. Сагласно томе, и уставобранитељска идеологија била је изражена у реченици саветника Јеремије Станојевића: „Море народ је пупила, а правитељство тутор, па треба да се стара о њему” [Павловић, 2023: 136]. Следствено, уставобранитељска, тзв. чиновничка влада „претпостављала је јаку полицију”. Међутим, „под уставобранитељима, бар у прво време, полиција није била јака, него напротив, до немоћи слаба” [Јовановић, 1933: 54].

У почетку важења тзв. Турског устава, полицијска немоћ је произлазила из тога што је „власт кажњавања припадала искључиво суду, који је судио чак и иступе, и њему је полиција морала да тужи онога ко није хтео да врши њене наредбе” [Јовановић, 1913: 4]. Међутим, судови, затрпани послом [вид. Јовановић, 1933: 26–28], нису били у стању да добро и брзо „извиђају иступе”, па су „доста олако пуштали оне које би полиција оптужила, под изговором да кривица није доказана”. У таквим околностима, полицији постаје „немогућно да одржава законити поредак у земљи”. Другим речима, без права кажњавања „она је у народу престала изгледати власт”, и на њене позиве људи нису хтели да се одазову [Јовановић, 1913: 5]. Тако је остао забележен случај из ужичког краја где је један сељак „двапут од Срезког Начелника посредством пандура позиван био, и оба два пута, чим је пандуре опазио, одма на земљу легао, и тиме позив власти осујетио”.¹

Поводом непослушности народа, Министарство унутрашњих дела известило је Савет, да се народ тако понаша, јер зна да их „ни пандури, ни Срезки Начелници не смеду за то њиово поступање казнити и предложило је Савету, да је нужно издати наредбу да полицијне Власти могу саме собом овакве упорнике примерено казнити”.² С тим у вези, Савет је нашао да „по законским прописима” полицијске власти имају право да „употребе ’све мере’ ради изналагања криваца и њиховог привођења окружном начелнику” [Јовановић, 1913: 5]. Другим речима, Савет је указао на Уредбу од 8. маја 1839. године у којој је стајало да се среским начелницима ставља у дужност „да мотре да се крађе и поаре у Срезу не догађају, чују ли где о таквима: то да одма онамо изиђу и ’све мере употребе’, да се поаре и кривци изнађу и ови везани Окружном начелнику пошаљу”.³ С тога, Савет је наложио Министарству да изда наредбу полицијским властима, тј. среским начелницима да непослушне најпре блажим мерама „на послушност” приморају, па ако то не могу, онда да их „штапом нагоне да им се по надлежности повинују”.⁴ Уз то, како би спречио злоупотребе, Савет је наложио и да се среским начелницима скрене пажња да се кривци не кажњавају штапом „док се јасно не увиди да се блажијим мерама никако не могу на послушност приморати”.⁵ У супротном, сваки онај који буде „лакоумно или злобно погрешно, строгом одговору и казни ће бити подвргнут”.⁶ Све у свему, „ово саветско решење се, изгледа, односило само на неке кривице, и по свој прилици није много подигло ауторитет полицијске власти” [Јовановић, 1913: 5].

Поводом полицијске немоћи жалио се и сâм министар унутрашњих дела Илија Гарашанин. Он је у *Распису Појечитиљесѣива Унуѣрацѣњи Дела*

¹ Допис Попечительству Внутренњи Дела и Правосудія, бр. 196, од 21. фебруара 1846, *Сборникъ Закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжесѣиву Србскомъ*, Београд 1847, 106.

² Исто, 106.

³ Исто, 107.

⁴ Исто, 107.

⁵ Исто, 107.

⁶ Исто, 108.

од 11. јуна 1850. године, навео како се Попечитељство уверило да „полицајне власти у отачеству нашем, које су тога ради постављене, да мир, добар поредак, спокојство и безбедност народа одрже, не могу циљ свој постићи потоме”, јер немају начина за постизање тог циља [Гарашанин, 1850: 284]. Попечитељство је стекло утисак да су се поштени, „мирољубиви” људи „почели осећати утешњени у својим правима грађанским, јер им образ и поштење не допушта гонити се и терати са онима, који презиру благообразје, а за част и поштење не маре” [Гарашанин, 1850: 284]. У том циљу, а ради опште безбедности, „за укротити оне, што су пороцима и развратности одани, и за моћи добре радине у безбедности, спокојству и миру заштитити, Попечитељство Унутрашњих Дела нашло је за неопходно нужно сачинити и височајшем месту поднети пројекат једне уредбе о томе, како ће полицијске власти са полицијским преступницима поступати и како ће их оне казнити...” [Гарашанин, 1850: 284]. С тим у вези, како би се стало на пут томе злу, донета је Полицијска уредба 1850. године, на основу које је полиција добила „власт кажњавања, и, што је главно, власт кажњавања бојем” [Јовановић, 1913: 5]. Према томе, „дотле немоћна, полиција добија сада штап у руке, који је код нас одувек био символ власти” [Јовановић 1933: 56].

Доношењем Полицијске уредбе, влада је, с једне стране „одрешила руке” полицијским чиновницима, док, с друге стране, није обезбедила довољно гаранција против полицијских злоупотреба. Једино јемство против евентуалних полицијских злоупотреба налазило се у Упутству, које је министар унутрашњих дела издао полицијским властима, а поводом примене ове Уредбе. У том Упутству министар Гарашанин је скренуо пажњу полицијским чиновницима да се „’ правда и правда набљудава”” и да се „’ не дају призренијем, злбом, пакошћу и осветом ... руководити”” [Јовановић, 1913: 5–6]. Уз то, министар је навео да се „окожним Начелницима најстроже поставља у дужност, да свагда, а нарочито сада при увођењу овога полицијског законика, добро мотре на потчињене им полицијске власти, како оне са народом поступају, извиђају ли тужбе и оптужени уредно и правилно, надбљудавају ли правду и правцу и т. д. извесно знајући, да ће они за сваку неуредност и непоредак, који би се у повереном им окружју догодио, одговарати”. Јер, „кад човек казни по законнику подлежи, није дужан он никакву обиду или увреду од чиновника трпити, који су управо тога ради постављени, да заштите свакога од обиде и увреде”. Стога, закључује министар унутрашњих дела Гарашанин: „Попечитељство ће ово зато најстрожијој казни оне подвргавати, који напрасито на људе насртају, ове псују, или грде, а још више оне, који би се усудили својом руком самовољно, или преко пандура неуређеним начином и без законног и прописаног поступка и испита без доказане кривице бити; јер Попечитељство Његове Кнежевске Светлости жели, да народ спокојство ужива, и да ни од кога утешњеност у својим правима грађанским не трпи, а још мање од чиновника, но да код ових свагда нађе пристојност, човечност, праведљивост и мелем у сваком случају” [Гарашанин, 1847: 285].

Министрово Упутство за закониту употребу штапа од стране полиције није било поштовано у пракси. Тако, док је пре доношења Полицијске уредбе „чиновник могао злу вољу своју над киме искијати у прикрајку само” и то не често [Јовановић, 1913: 6], то су се од педесетих година батине ударале „на све стране” [Јовановић, 1933: 56]. У том смислу, у *Србским новинама* (1859) је писало да је „батинање, по народу нашем, од како је издат полицијски законик, дакле под видом законитости, тако почело маха преузимати, да је многим нашем човеку догорело већ до ноката, и морамо се чудити стрпљењу наших људи, које су показали у патњи својој”. Забележено је да су батине ударане где се стигло, „у селу или код среске куће, у најгушћој шуми или на сред пута. (...) Као што је неко рекао, сељаци су више поднели боја него што ’во изе од ружне нарави или пијана рабације” [Јовановић, 1933: 66; Павловић, 2023: 154]. У том смислу, често се дешавало да „кмет врши личну вољу због омразе, и осуђује људе на телесну казну”. Штавише, „има доста примера, нарочито из доба око 1860, да су појединци тучени од стране полицијских органа без икаквог законског основа, потпуно самовољно” [Јовановић, 1913: 7].⁷ Јер, у то време, цивилизацијски ниво у Србији је још прилично низак: један професор Лицеја забележио је да „не познајемо угодности; суровост, и неразвијеност опажамо на све стране. Један је Београд и можда нешто Шабац и Смедерево налик што на европске и то мале вароши; на другим је местима свакојако” [Крстић, 2005: 44].

На хартији је било другачије. Крајем марта, јула, септембра и децембра „ћата – писар срески – напомене капетану да треба поднети ’списак полицајних пресуда’ за она три месеца”. Тај тромесечни списак са „удешеним пресудама кад се прегледа код веће власти, ретко се што нађе да на хартији није по закону, а како је управо било, то зна онај што је кажњен и његова плећа”, забележено је у *Србским новинама* [1859].⁸ У случају да су се пак полицијске погрешке и откриле, они су кажњавани каквом опоменом или укором. С тога, оно чиме су санкционисане полицијске злоупотребе постало је предмет подсмеха самих полицијских чиновника: „’Цео товар таквих укора и опомена нек’ шину, само нек’ друго што не раде, па удруж’ Боже!’ То су речи, које су се могле чути од чиновника, кажњених празним речима, које су њих у савест толико дирале, колико и ђон, на коме стоје”, објављено је у *Србским новинама* [1859]. Следствено, реч „полиција постала је синоним ћефа и насиља” [Павловић, 2008: 377].

⁷ Каниц је поступање капетана са сељацима у Кнежевини Србији упоредио са Táblabiró-режимом у предмартовској Угарској [Каниц, 1989: 81].

⁸ Забележено је у *Србским новинама* (1859) да се дешавало и да „начелник окружни или његов помоћник стрпају човека сами у апс, а неки и у гвожђу, избију га колико им се хоће, па у пресуду запишу онако као што форма прописује” [*Србске новине*, 1859, XXVI, 116: 559; 117: 563; 118: 567–568].

ЧИНОВНИЧКА ОДГОВОРНОСТ ПРЕМА §125 КАЗНИТЕЛНОГ ЗАКОНИКА

У Казнителном законнику за Кнежевину Србију од 1860. године законодавац је предвидео групу кривичних дела, која је обухватала „злочинства и преступе чиновника у званичној дужности” (Глава 11). С тим у вези, у §125 било је прописано да ће „чиновник који у знању изврши казну када ова није законим путем никако ни изречена или у већој мери и строжије него што је изречена, да се казни лишењем звања и затвором до пет година, а по величини кривице и пакости заточењем до десет година. Ако је то из непажње учинио да се лиши звања” [Ценић, 1866: 480]. Међутим, само годину дана касније, 1861. године, законодавац је изменио и допунио §125. Тако, измењени §125 Казнителног законика је гласио: „Чиновник који би самовласно кога тукао или тући дао, или би преко границе своје власти, коју му је закон положио, кога казнио, као и који у знању изврши казну, када ова није законим путем никако ни изречена, или у већој мери и строжије но што је изречена, да се казни лишењем звања и затвором до пет година, а по величини кривице и пакости, заточењем до десет година. Ако је то из непажње учињено, или има други олакшавајући околности, да се казни затвором од годину дана” [Ценић, 1866: 480–481]. Наиме, мотив за измене §125 Казнителног законика видео се у томе што су телесну казну, која је постојала у Казнителном законнику, „нарочито злоупотребљавали полицијски органи, којима је Уредбом од 1850. дата власт кажњавања бојем да би се ауторитет власти ’до уваженија’ довео и да народ осети да ће га за ’непослушност и неиспуњење налога брза и у месту без одлагања казна постићи’”. Речју Драгослава Јовановића, „требало је пружити могућности томе народу, тученоме ’горе од вола’ да се на неки начин заштити од чиновника које би умераво једино страх од казне”. С тога, у Казнителни законик су 1861. године „унете скоро оне исте речи, које је употребио Гарашанин, спроводећи полицијским властима Уредбу од 1850”, приметио је Јовановић [1913: 9].

Само неколико година од измена §125, за време Намесништва, полиција казном батинања (боја) настоји да поврати изгубљени ауторитет због убиства Кнеза (кога није успела да сачува). „Батине су ударане без много ислеђивања и утврђивања кривице: ’Прво га цепни, па му онда тражи параграф!’” [Јовановић, 1990: 94–95]. Међутим, „овако душманско батинање” није под Намесништвом било правило, већ изузетак, јер са појавом ђака социјалиста који показују „осетљивије нарави” јавља се и знатна промена у односу народа (грађана) према полицијском батинању: „Под ранијим режимима батинани су сељаци, који су ћутали и трпели, али када су под Намесништвом стали батинати представнике интелигенције, они су дигли ларму као да је Намесништво најгори режим на свету” [Јовановић, 1990: 94]. Све у свему, услед промењених друштвених околности, које су условиле и различиту примену измењеног §125 у пракси, правници су се нашли у недоумици поводом неких питања.

У стручној јавности се, најпре, водила расправа око тога да ли се израз „самовласно тукао или тући дао” односи само на „самовласно извршење

телесне казне” или и на „друге случајеве тучења од стране чиновника, нпр. када би он у љутини, приликом вршења службе, кога истукао или наредио потчињенима да то ураде онако како би то могло, у љутини или иначе, да уради какво лице које није чиновник или и сам чиновник, када није у званичној дужности” [Јовановић, 1913: 8]. Према мишљењу М. Миљковића у време измена и допуна Казнителног законика, док је постојала телесна казна, израз самовласно је значио да „чиновник не сме, без пресуде, никога тући ни дати тући”. Али, „од како је телесна казна укинута, ова се одредба односила само на случајеве, када чиновник у љутини или изазван, приликом вршења службе, кога истуче или нареди потчињенима да то ураде” [Јовановић, 1913: 8].⁹ Насупрот овоме, Јев. Поповић је сматрао да се под §125 подразумевала само ситуација када би чиновник самовласно извршио телесну казну, а не и када би кога тукао у љутини [Поповић, 1911: 115].¹⁰ Наиме, до различитих ставова је дошло, између осталог, и због тога што у време измена и допуна Казнителног законика, у протоколу Државног савета, није била записана дискусија која се том приликом водила. Међутим, председник комисије, којој је било поверено да изврши измене и допуне Законика био је Ђорђе Ценић, који је пет година након тога издао свој Коментар Казненог законика и, због тога, био најпозванији да „каже шта су значиле оне измене које је баш он предложио и како их је Савет разумео и као законодаван чинилац усвојио” [Јовановић, 1913: 12]. У том смислу, у Коментару је писало да „казнимо је ако какав чиновник, који би макар и имао власти да казнима дела ислеђује, па кривце и казни, ако би дакле такав чиновник без да дело ислеђује или без да прописаним начином ствар извиди и пресуду изрече, или без да је зар и имао повода да кога на испит узме тек онако у љутини на кога сам напао, те тако рећи на доват изтукао га или заповедио коме од подручни му да кога туче; или кога прописаним начином казни, али није према прописима закона пресуду над њиме изрекао па га на основу пресуде казнио; или изрекао је пресуду, али је већу казну изрекао него што је по закону имао власти да изрекне...” [Ценић, 1866: 481–482]. Према томе, из Ценићевог мишљења изнетог у Коментару произлазило је да се изрази „самовласно тукао” несумњиво односе и на остале врсте самовласног тучења и да, отуда, укидање телесне казне није било ни од каквога утицаја на њихово важење”, закључио је Јовановић, који се и приклонио Ценићевом и Миљковићевом ставу да су изразом „самовласно тучење” обухваћени и „остали случајеве тучења”, а не само „самовласно извршење телесне казне” [1913: 12–13].

Друго питање, које се постављало поводом §125 Казнителног законика, било је питање каква дела потпадају под тај параграф? Другим речима,

⁹ „Закон о укидању телесне казне, којим је казна боја избрисана из казног система Србије, донет је 11. децембра 1873. с тим што је имао да ступи на снагу на Цвети 1874” [Гавриловић, 2022: 26].

¹⁰ Према мишљењу Д. Јовановића ако би се прихватило Поповићево мишљење (забрањено искључиво самовласно извршење телесне казне) „онда се мора узети да тај пропис више не важи од како су законом од 11. децембра 1873. укинуте тачке 7 §12 и тачке 3 §-а 310. Казн. зак. које су предвиђале телесну казну – бој, „као и сва наређења стојећа у свези са тим тачкама” [1913: 10].

било је спорно шта се сматра под изразом „тући”, да ли се „шамар или ћушка” могу подвести под §125 Казнителног законика.¹¹

Речју, Миљковића, „тучење (...) према појимању народа садржи извесну злоставу и повреду тела, дакле извесне последице по здравље дотичнога”. Дакле, „тучење се мора подвести под појам повреде тела. А ћушка или шамар, међутим, по правилу немају никаквих озбиљних последица”. Стога, „шамар или ћушка се сматрају као увреда”, а само „изузетно, када је шамар тако интезиван, да он изазове какву повреду тела, он престаје бити увреда, већ прелази у повреду и онда се дело као такво има квалификовати и судити”, сматрао је Миљковић [1911: 268, 270]. У истом смислу, изјаснио се и Тома Живановић, истичући да се „ћушање или шамар могу према околностима оквалификовати и као увреда”, као и да ће „шамар и ћушање бити тучење само онда, када је од чиновника неко више пута ошамарен или дуже ћушан” [1923: 343]. Насупрот Миљковићу и Живановићу, Поповић је сматрао да се изразом „тући мисли на ударање, бијење, а не мисли се на какве рђаве последице по здравље бијеног или тученог”. Сагласно томе, Поповић је сматрао да се и „шамар и ћушање” има подвести под §125, а не под §213”, којим се регулише кривично дело увреде части. Јер, „ни у једном од ових случајева није тежиште питања у томе, колико је неко претрпео од злоупотребе власти”. Према томе „држава, прописујући велике казне за такве кривице, тежи и хоће да заштити интересе појединих приватних лица од самовоље чиновника, па у томе иде тако далеко да и нехатне кривице оштро кажњава” [Поповић, 1911: 116, 119].

Поводом питања да ли се шамар може подвести под §125 Казнителног законика и судска пракса је била подељена. С тим у вези, сликовит је случај где је један човек био „оптужен зато, што је као шеф железничке станице (...), у канцеларији станице опалио шамар (...) трг. помоћнику”. Првостепени београдски суд је оценио и у образложењу пресуде, од 17. новембра 1910. године, № 12260, навео да у „радњи оптуженога, што је у својој канцеларији, као шеф станице ошамарио прив. тужиоца стоји дело из §125 К. зак., а не дело из §213 К. зак., јер је оптужени ово дело извршио као државни чиновник, а за појам овог дела није потребно да постоји и повреда тела на оном месту, које је било предмет самовласне туче, већ је довољно да је извесни чиновник свој званични рад везао са самовласном тучом, а то је овде и учињено” [Ђуричић, 1911: 274]. Одлуку првостепеног суда потврдио је и Апелациони суд (II 31. јануара 1911. године, № 518). Међутим, по изјављеним жалбама I одељење Касационог суда уништило је ову пресуду следећим примедбама: „Одобравајући пресуду првост. суда, Апелациони Суд погрешно налази, да у радњи опт. (...), што је у својој канцеларији ударио један шамар приватном тужиоцу, стоји представљено дело из §125 Казн. зак. погрешно зато, што се под изразима ’тукао или тући дао’ који су у овом законском пропису употребљени, има разумети таква радња, која долази под појам злостављања, а такав се карактер не

¹¹ Било је неспорно да „тучење треба да је извршено од чиновника при вршењу какве званичне дужности” [Живановић, 1913: 73].

може дати инкриминованој радњи оптуженога”. Ове примедбе одељења Касационог суда потврдила је и Општа седница Касационог суда [Ђуричић, 1911: 274].¹² Међутим, то није била прва одлука Опште седнице Касационог суда о овом питању. Наиме, још 1909. године изјаснио се Касациони суд у истом смислу: „Под изразом тукао или тући дао у §125. Казн. зак., има се разумети само таква недопуштена радња, која долази под појам злостављања, а не и кад се неко ошамари и ћуши, што по нашем закону јесте увреда делом (реална инјурија)”.¹³ Све у свему, и став Касационог суда (оба пута) и став већине чланова стручне јавности био је да је законодавац, регулишући §125, 1861. године, „имао на уму теже случајеве као: злоставе и телесне повреде, а не и увреде делом” [Ђуричић, 1911: 274].

Напослетку, у вези са §125 скренута је пажња да је неопходно да се прави разлика између лаких и тешких повреда, као последица чиновничког „гучења”. Тако, у случају да чиновник, приликом вршења своје дужности, нанесе лаке телесне повреде неком лицу, то се имало квалификовати као кривица из §125 Казнителног законика. Јер, речју Миљковића, „познато је нарочито, да иследници кад икад хоће да злоупотребе своју власт, те, да би изнудили признање код каквог јогунастог злочинца, наређују својим потчињенима да овога туку и злостављају, а покадшто то и сами чине. Законодавац, дакле, хотећи да спречи овакву злоупотребу власти изречно забрањује такву злоставу и казни је много строже, но што се казни лака повреда тела, коју лица у приватном животу једно другом нанесу” [Миљковић, 1911: 270–271]. С друге стране, у случају тешке повреде тела¹⁴, с обзиром на то да се у §177 Казнителног законика прописивало за тешку повреду „највећа мера затвора или робија са максимумом до 15 година, онда ако би тешку повреду извршио чиновник” имало је да се узме да „постоји идеални стицај кривица из §125 и §177” [Миљковић, 1911: 272].

Све у свему, временом се „релативно све ређе имало прилике” да се §125 Казнителног законика примени. Јер, променио се свет, „грубе нарави” потиснуте су „осетљивијим”, за чиновнике долазили су „образованији и питомији људи који нису намерно злоупотребљавали своју власт кажњавања” [Јовановић, 1913: 17]. Због тога, приликом израде Пројекта Кривичног законика за Краљевину Србију од 1910. године, „у глави XXVIII (§§311–329), која говори о злочинима чиновника у службеној дужности” законодавац „није предвидео нарочиту кривицу туче или наносења телесне повреде од стране чиновника у службеној дужности” Јовановић, 1913: 17–18]. Како је то наведено у Мотивима Пројекта, „оваква одредба не би ни била целисходна, ни практична”. Јер, „повреда тела је већ по себи један тежи деликат и казни се према величини повреде, доста строгим казнама”. Осим тога, судија је имао довољно простора да оцени околности под којима је оваква кривица у службеној дужности учињена и према томе

¹² О. с. 13. мај 1911. године, № 6324 [Ђуричић, 1911: 274].

¹³ О. о. 27. априла, 1909. године, Бр. 4882. – О. о. с. 12. јуна, 1909. године, Бр. 7217 [Никетић, 1920: 93].

¹⁴ Под тешком повредом тела се сматрала она повреда, која је за последицу имала боловање дуже од 30 дана, осакаћење или сталну неспособност за рад [Миљковић, 1910: 272].

да изрекне казну [*Пројекат и мојиви*, 1910: 689]. Штавише, у прилог непрописивања нарочите кривице за тучу или наношење телесне повреде од стране чиновника у службеној дужности ишло је и то да ту кривицу нису помињали ни новији законици [*Пројекат и мојиви*, 1910: 689]. Међутим, како услед избијања Првог светског рата, Пројекат Кривичног законика за Краљевину Србију није озакоњен, то је §125 Казнителног законика остао да важи до окончања процеса унификације материјалног кривичног права у југословенској Краљевини.

ЗАКЉУЧАК

У време прве владавине кнеза Милоша, полиција је посредством драконских мера одржавала ред. Ради сузбијања заосталог турског менталитета и „грубих нарави” коришћене су сурове казне попут вешања, стављања на точак и сл. С друге стране, почетак уставобранитељског режима обележила је „до немоћи слаба” полиција. Разлог полицијске немоћи видео се у томе што је право кажњавања било у искључивој надлежности суда. Због тога, народ је постао непослушан у односу на полицију, није се одазивао полицијским позивима, нити се поковао њиховим наредбама. С тим у вези, Министарство унутрашњих дела и министар Илија Гарашанин жалили су се да полиција не поседује механизам да „мир, добар поредак, спокојство и безбедност народа одрже”. На жалбе о полицијској немоћи „одговорено” је доношењем Полицијске уредбе, 1850. године, на основу које је полиција добила право кажњавања, и то кажњавања бојем. Следствено, „дотле немоћна, полиција добија штап у руке, који је код нас одувек био символ власти”.

Додељујући право кажњавања, а притом не прописујући никакво јемство против евентуалних злоупотреба, влада је на основу Уредбе од 1850. године, полицијским чиновницима „одршила руке”. Једина препрека, која је стајала на путу полицијских злоупотреба, било је упутство за примену Полицијске уредбе, које је издао Гарашанин, а у коме је наведено да ће „попечитељство ово зато најстрожијој казни оне подвргавати, који напрасито на људе насртају, ове псују, или грде, а још више оне, који би се усудили својом руком самовољно, или преко пандура неуређеним начином и без законаг и прописаног поступка и испита без доказане кривице бити”. Међутим, те „најстроже” казне у пракси су се сводиле на понеку опомену или укор. Због тога, крајем педесетих година 19. века, реч „полиција постала је синоним ћефа и насиља”.

Како би стао на пут самовољном полицијском батинању, „насиљу и ћефу”, законодавац 1861. године мења и допуњава §125 Казнителног законика за Кнежевину Србију, нарочито кажњавајући самовласно чиновничко тучење. У том смислу било је прописано да „чиновник који би самовласно кога тукао или тући дао” да се казни одређеним казнама (лишењем звања; лишењем слободе). Уз то, законодавчева интервенција била је резултат и тога што се свет у Кнежевини Србији променио. Некадашње „грубе нарави” постајале су све „осетљивије”.

Услед процеса развитка друштва и промене „нарави”, иако на први поглед јасан, §125 је у пракси различито тумачен и примењиван. Тако је спорно било шта се подразумева под изразом „самовласно”, тј. постављало се питање да ли се под тим подразумева само „самовласно извршење телесне казне” или и случај када би службеник кога у „љутини тукао или тући дао”. Већина стручне јавности, као и председник Комисије, која је радила на изменама Казнителног законика, Ђорђе Ценић, била је става да се под изразом „самовласно тучење” обухваћени и „остали случајеви тучења”, а не само „самовласно извршење телесне казне”. Друго питање, које је дошло чак пред Касациони суд, и то два пута, било је питање шта се подразумева под „тучењем”, тј. да ли се под тај израз могу подвести и шамар или ћушка? Другим речима, процес који почиње са појавом „осетљивијих нарави” и интелигенције завршава се правном дилемом да ли чиновник сме да удари шамар или ћушку, о коме Касациони суд доноси своју одлуку. Тим поводом, изношени су аргументи и за и против тога да се и шамар и ћушање могу подвести под §125 Казнителног законика. Ипак, и став Касационог суда (оба пута) и став већине стручне јавности је био да је законодавац, регулишући §125, 1861. године, „имао на уму теже случајеве као: злоставе и телесне повреде, а не и увреде делом”, тј. не и шамар и ћушку.

Све у свему, услед промене друштва, персоналне структуре полицијских чиновника, који су временом постајали образованији и питомији, али и под утицајем страног законодавства, престала је потреба за нарочитом инкриминацијом чиновничког „тучења”. Тако, приликом писања Пројекта Кривичног законика за Краљевину Србију, из практичних разлога и разлога целисходности, у групи кривичних дела „о злочинима чиновника у службеној дужности” изостављено је „тучење” као „нарочита чиновничка кривица”. Међутим, како услед друштвено-политичких неприлика Пројекат није озаконен, то је §125 Казнителног законика остао да важи до окончања унификационог процеса материјалног кривичног права у југословенској Краљевини.

ЗАХВАЛНИЦА

Рад је резултат научноистраживачког рада аутора у оквиру програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2026. годину, који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Гарашанин, Илија (1850). Распис Попечитељства Унутрашњих дела свим окружним начелствима и Управитељу вароши Београда, II. No 1602, од 11. јуна 1850. *Србске новине*, 4. јула 1850, 75.
- Гавриловић, Биљана (2022). Правноисторијски осврт на телесне казне у српском праву. *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније*. Уредник:

- Снежана Соковић. Крагујевац: Правни факултет, Институт за правне и друштвене науке, X: 19–28. [<https://doi.org/10.46793/UPSSX.019G>]
- Допис Попечителству Внутренњи Дела и Правосудја (1847). Бр. 196, од 21. фебруара 1846. *Сборникъ Закона и уредба и уредбены указа изданы у Княжеству Србскомъ*. У Београду: печатано у Књигопечатњи Княжества Србскогъ.
- Ђуричић, Марко С. (1911). Белешке из судске праксе по кривичним делима – критичко излагање. *Полицијски њласник*, VII(35): 274.
- Живановић, Тома (1913). *Кривични (Казнени) Законик и Законик о њосѣуѣку судском у кривичним делима Краљевине Србије с крајким објашњењем (с обзиром на одлуке Касационој Суда)*. Београд: Књижар издавач Геца Кон.
- Живановић, Тома (1923). *Основи Кривичној ѣрава: ѡсебни гео*, II књига. Београд: Издавачка књижарница Геца Кона.
- Јовановић, Драгослав Б. (1913). *Још једно ѣумачење §125. Казн. законика*. Београд: Штампарѣја „Доситѣје Обрадовић”.
- Јовановић, Слободан (1933). *Усѣавобраниѣѣљи и њихова влада (1838–1858)*. Београд: Издавачка књижарница Геца Кона.
- Јовановић, Слободан (1990). *Влада Милана Обреновића*. I. Београд: Београдски издавачко-графички завод, Југославијапублик и Српска књижевна задруга.
- Каниц, Феликс (1989). *Србија и сѣановниѣѣво од римској доба до краја XIX века*. Књига II, Београд: Српска књижевна задруга.
- Крстић, Никола (2005). *Дневник: јавни живоиѣ I, 9. аѣрил 1864 – 18. децембар 1867*. Приредѣо Милош Јагодић. Београд: Завод за уѣбенике и наставна средства.
- Миљковић, М. (1911). Тумачење §125. Казн. Зак. *Архив за ѣравне и друѣѣѣвене науке*. књ. X, 4: 267–275.
- Никетић, Гојко (1920). *Казнени законик и кривични судски ѡсѣуѣѣак: ѣроѣумачени и објашњењени одлукама одељења и оѣѣѣѣ седнице касационој суда: са догаѣком ѡполицијске уредбе, Закона о исѣражним власѣѣима*. Београд: Г. Кон.
- Србске новине* (1859). Погледъ на нашу полицайну струку, XXVI, 116, 3. октобар 1859, 559; 6. октобар 1859, 563; 118, 8. октобар 1859, 567–568.
- Павловић, Марко (1997). *Преображенски усѣав – ѣрви срѣски усѣав*. Крагујевац: Погледи.
- Павловић, Марко (2008). *Правна евроѣеизација Србије 1804–1914*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, НИП Погледи.
- Павловић, Марко (2023). *Срѣско ѣраво од VII до XX века*. Крагујевац: Надежда Павловић.
- Поповић, Јев. М. (1911). Прилог к тумачењу §125. казн. закона. *Архив за ѣравне и друѣѣѣвене науке*, XI(2): 113–122.
- Пројекат и моѣѣѣви Казненој законика за Краљевину Србију* (1910). Београд: Министарство правде.
- Ценић, Д. Ђорђе (1866). *Објаснењ Казнителногъ законика за Княжество Србию*, Београд: Државна штампарѣја.

“BEATING” AS A SPECIAL OFFICIAL CRIME IN THE PRINCIPLE
AND KINGDOM OF SERBIA

by

BILJANA GAVRILOVIĆ-GRBOVIĆ
University of Kragujevac, Faculty of Law
Liceja Kneževine Srbije 1
Kragujevac, Serbia
bgavrilovic@jura.kg.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0002-2311-2422>

SUMMARY: According to Slobodan Jovanović, the right to punish has always been a symbol of power in our country. Accordingly, since at the beginning of the constitutional regime, the police did not have the right to punish, they were characterized as powerless. However, based on the Police Regulation of 1850, the police were given the right to punish, i.e. “they got a stick in their hands”. On the one hand, having “free hands”, and on the other, without harsh penalties for abuse of the right to punish, the police became inclined to beat the people arbitrarily, “like oxen”. Therefore, in 1861, with amendments and supplements to the Criminal Code for the Principality of Serbia, the legislator singled out “beating” as a special official crime. In other words, in §125 of the Penal Code, the legislator prescribed a penalty for an official who “unauthorizedly beats or causes someone to be beaten.” However, the expression “unauthorizedly beats or causes someone to be beaten” was controversial in many ways, and §125 was interpreted and applied in practice in different ways. Therefore, the discussions that took place regarding §125 of the Penal Code, but also the subject of regulation itself, initiate interest in research. The sensitivity of the issue regulated by §125 of the Criminal Code led to its different interpretation in practice. Thus, it was debatable whether the term “unauthorized” meant the unauthorized execution of corporal punishment or a case where an official beat someone in anger. The prevailing attitude among the professional community was that it was a case where an official beat someone in anger. Another issue that gained such importance, that it even found itself before the Court of Cassation twice, was the question of what is considered beating, i.e. whether a slap can also be included under that term. The Court of Cassation, as well as the professional community, were of the opinion that the legislator, when regulating §125 of the Criminal Code, did not have in mind a slap, but only serious injuries. All in all, the process that begins with the emergence of the intelligentsia in Serbia (which raised its voice against the previously self-imposed police beatings) ends with the legal dilemma of whether an official is allowed to slap someone.

KEYWORDS: “Beating”; Officials; Police; Punishment; Discussion